

Kritika Kritike „Etnonacionalizacije“ društva

Slobodan Divjak je otvorio prostor za elaboraciju nekih od mojih stanovišta izloženih u tekstu koji je redakcija Danasa objavila pod naslovom „Etnonacionalizmu nije stalo do demokratije“.

Takvu elaboraciju smatram nužnom najpre zbog činjenice da ono što mi Divjak spočitava ne sledi iz korektna interpretacije mojih kazivanja. Jer, Slobodan Divjak nije valjano razumeo moju centralnu ideju o „etnonacionalizaciji društva“ kao društveno-strukturalnom procesu čime se društvo kao društvo uspostavlja „po meri etnonacije“, gde društvo biva „posvojeno“ od strane većinske, dominantne etnije.

Da, u pravu je Slobodan Divjak da se nas dvojica „sada dosta razlikujemo u pogledu na stvari o kojima je reč“. Dobro je što se nas dvojica ne razlikujemo u osnovnoj kulturi dijaloga i što o razlikama možemo raspravljati s pozivom na svoja saznanja, bez ideoloških i drugih diskvalifikacija. Iz uverenja da stvari, o kojima mislimo različito, imaju širu društvenu relevantnost, smatram celishodnim javiti se ponovno svojim prilogom i dodatno pojasniti neke od stavova koje je Slobodan Divjak ocenio kao sporne, neargumentovane, stavove koji su njega naveli na ocenu da nisam „priveo svesti“ mnoga saznanja o kojima on piše u svom odgovoru, posebno da nisam u dovoljnoj meri „priveo svesti“ činjenicu „da je glavni uzrok etnonacionalističkih procesa koji potresaju dobar deo sveta ideologija multikulturalizma“.

Početni nesporazum jeste u tome što Slobodan Divjak „čita“ moj iskaz o „etnonacionalizaciji društva“ kao iskaz o etnonacionalizmu kao ideološkoj orijentaciji. Tu omašku ne čini samo Slobodan Divjak. Takvo je „čitanje“ bilo je sugerisano i naslovom koji je dala Redakcija („Etnonacionalizmu nije stalo do demokratije“), dok je moj izvorni naslov glasio: „Koliko su ‘prevratni’ sadašnji građanski protesti?“.

Ne želim, svojim načinom odgovora na njegove opservacije, uvrediti S. Divjaka. I ja nisam zaboravio naša lepa dešavanja iz vremena kada smo obojica delovali kao kritički usmereni intelektualci. Valjda smo to ostali i do današnjih dana. Ali, s pozivom na njegove opservacije, moram reći da Slobodan Divjak nije pažljivo pročitao rečenice iz mog teksta gde ja, doduše sažeto (što priliči ovakvoj vrsti teksta) definišem proces „etnonacionalizacije društva“ i to kao „društveno-strukturalni proces“. Siguran sam da ovaj sociološki koncept nije nerazumljiv za Slobodana Divjaka. Mislim da je bilo jasno da ja, primarno iz mog sociološkog habitusa, ne analizujem „etnonacionalizam“ kao ideologiju, već da ističem (re)konstituciju društva kao društva „po etnonaciji“, tako da se, društveno-sistemska, većinska, dominantna etnija uspostavlja kao „društveni hegemon“ („hegemon“ u gramšijevskom značenju). Kada se društvo kao društvo tretira kao „svojina“ etnonacije, realni društveni poredak (političko-pravni, ekonomski, kulturno-duhovni) dobija primarnu funkciju afirmacije i očuvanja interesa dominantne nacije. Iz takvog bazično „etnonacionalizovanog društva“ uspostavlja se odgovarajuća društvena svest, gde, svakako, posebnu ulogu ima i etnonacionalizam kao ideologija. Etnonacionalizam biva ideološka odrednica ne samo politički delatnih nacionalista, već i nezaobilazna sastavnica ideoloških programa i onih političkih delatnika čiji osnovni ciljevi

imaju druge, raznolike socijalne konotacije. Valja se podsetiti Marksove opaske (neke će to verovatno ražestiti) da ne određuje svest ljudi njihovo biće, već društveno biće određuje društvenu svest.

O procesu „etnonacionalizacije društva“ ja nisam raspravljao iz vizure ma čije krivice, pa ni krivice većinske etnonacije u Srbiji. Stoga, ne stoji zamerka S. Divjaka da sam manjine, makar samo prećutno, tretirao „jedino kao žrtve a ne i kao generatore etnonacionalizma“. Mislim da nisam neupućeni „analitičar društva“ Srbije (i drugih društava) koji ne vidi, ne može ili ne želi da vidi etnonacionalizme i manjinskih etnija. Ne previđam ni složenu dinamiku društvenih dešavanja zbog sukobljavanja etnonacionalizovanih političkih programa i većinske kao i manjinskih etnija. Ipak, tretirati jednako sve etnonacionalizme, kao što to čini Slobodan Divjak, čini se, znakom nedovoljnog uvažavanja društvene realnosti, možda i osobene pristrasnosti.

Bilo je važno uočiti rečenicu u mom tekstu gde je rečeno, pored ostalog, da se etnonacionalizovanom društvu „etnonacionalizuje država“, tako što su „državni projekti“ primarno (ne kažem „isključivo“) u funkciji interesa dominantne etnonacije. Kada se dobro promisli o smislu ovakve sociološke (a ne ideološke, idejnovrednosne) kvalifikacije načina realnog delanja „etnonacionalizovane države“, onda je razumljivo da „etnonacionalizaciju“ države ne može uspostavljati ma koja manjinska etnija, već samo većinska etnonacija. Mnogo je razornih društvenih posledica takve etnonacionalizacije države i društva (o čemu u tekstu, na koji se osvrće S. Divjak, obzirom na karakter ovog teksta, ima tek poneka opaska). Jedna od tih posledica jeste i uspostava autokratske vlasti, koja može biti i „uljudno bahata“ ali i veoma „iritirajuće bahata“ , a koju, opet, uprkos svim lošim konkretnim politikama, mnogi ljudi vide ne samo kao legalnu već i kao legitimnu vlast.

Znam da se o etnonacionalizmu kao ideologiji ne može misliti samo kao o činiocu negativnih društvenih dešavanja. Znam isto tako da etnonacionalizam kao ideologija nije nužno isključivi generator etnonacionalizacije društva. Dovoljno je podsetiti se uloge koju su i razaranju multietničke Jugoslavije imale partijsko-birokratske političke strukture u svim federalnim jedinicama tadašnje Jugoslavije, strukture uspostavljene unutar Saveza komunista čiji su ne samo načelni politički program, već i politička praksa, bili izrazito antinacionalistički. Dakle, po mojim saznanjima, glavnu „zaslugu“ za razaranje Jugoslavije, pa onda i za početnu etnonacionalizaciju tadašnjih republika i kasnijih samostalnih postjugoslovenskih država, uz sadejstvo i vanjskih činilaca i unutrašnjih etnonacionalista, imali su unutrašnji politički akteri koji su imali anacionalni politički profil. I kasniji procesi etnonacionalizacije postjugoslovenskih društava, uključiv i društva Srbije, nisu rezultirali samo pod dejstvom etnonacionalista, čiji je delovanje sada, u uslovima političkog pluralizma, bilo i legalno i legitimno. Ali, to je tema o kojoj u svom tekstu, na koji se osvrnuo S. Divjak, nisam raspravljao.

Slobodan Divjak, očito, zbog previda suštinske pojmovne razlike između etnonacionalizma kao ideologije i „etnonacionalizacije društva“ ispisao je znatan deo svog distanciranja od mojih stavova o tematici koja je bila izvan mog teksta, kao što je razmatranje tretmana manjina u pojedinim razvijenim društvima, kakve su SAD, Francuska, itd. I bez njegovim razmatranja meni je, naravno, bilo jasno da u navedenim društvima i samo poimanje „nacije“ je drugačije od

razumevanja „nacije“ u etnonacionalizovanim društvima kojima je bio posvećen moj tekst. Ono što S. Divjak ne bi smeo da previdi jeste da su i sistemske pretpostavke za uspostavu demokratske vladavine u tim društvima, gde se „nacija“ ne poima kao „etnonacija“, značajno drugačije, i to zbog mnogih razloga, u koje ovde nije moguće ulaziti.

Ja jesam ostao dužan i S. Divjaku, kao i čitaocima, u elaboraciji činilaca generiranja a onda i održavanja etnonacionalizacije društva. To i nije bilo moguće izneti u razvijenijoj formi u tekstu ove vrste. Moja je želja bila da ponudim jedno, sociološki fundirano, objašnjenje o dubljim društvenim razlozima aktualne popularnosti sadašnje vlasti SNS. Imajući u vidu upravo to „duboko društvo“ (neki pominju tek „duboku državu“) ja sam smatrao razložnim pitati Slobodan Divjaka o osnovanosti njegovih očekivanja da bi ustavotvorna skupština, i novi ustav koji bi donela ta novoizabrana skupština, bili u znaku suštinski drugačije političke većine od one koja daje ton sadašnjem društvenom stanju u Srbiji.

Lako je biti saglasan sa negativnim kvalifikacijama sadašnje vlasti koju daje Slobodan Divjak. Čitaoci Danasa su već imali prilike pročitati i moja zapažanja o manifestacijama evidentno autokratske vlasti u današnjoj Srbiji, autokratske vlasti uprkos tome što je uspostavljen višepartizam, što su Ustavom i zakonima uspostavljene institucije demokratske vladavine. Ustav je predvideo i podelu vlasti kao bitan uslov za uspostavu neautokratske vlasti. Naravno, ima još dosta prostora za pravnu dogradnju tih već uspostavljenih pretpostavki demokratije i za njihovu dosledniju primenu u svakodnevnom delanju vlasti. Biće dobro ako sadašnji protesti građana doprinesu ubrzavanju stvarne demokratizacije Srbije.

Ali, moje je uverenje da bez svojevrzne deetnonacionalizacije društva Srbije ostaje upitno hoće li, ma koje bile personalne promene u aparatima vlasti, buduća vlast i način vršenja vlasti biti bitno drugačiji od vlasti koju sada građani žele, demokratskim putem, opozvati. Tu se, izgleda, Slobodan Divjak i ja ozbiljno razlikujemo, i to ne zato što sam ja, možda, pesimist, a Slobodan Divjak optimist. Mi, čini se, misaono drugačije vidimo sadašnje „duboko društvo“ Srbije. Mi se razlikujemo i po tome što, rekao bih, Slobodan Divjak veruje u ostvarljivost „demokratskog nacionalizma“, dok ja vidim ozbiljne probleme sa demokratijom u uslovima etnonacionalizovanog društva.